

*E. LOVINESCU – SCRISORI RĂZLEȚE
CĂTRE HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU*

dr. Rodica Pandele*

În fondul „Bengescu-familia” al Arhivelor Naționale ale României, un număr de unsprezece scrisori trimise de E. Lovinescu între 1928 și 1941 Hortensiei Papadat-Bengescu și altele două fără datare completă au rămas până în anii din urmă practic necunoscute. Comunicarea lor împlinește amplul epistolar lovinescian alcătuit de istoricul literar Nicolae Scurtu, *Scrisori și documente* (București, 1981), și poate cu timpul să contribuie la reconstituirea cât mai cuprinzătoare a corespondenței dintre cei doi scriitori. Pentru unele precizări, identificări și conexiuni calendaristice sau ale unor evenimente menționate în text – fie și numai aluziv –, am apelat cu folos la cele șase volume: E. Lovinescu, *Sburătorul. Agende literare* (București, 1993–2002), editate de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt.

I

[București], marți, 20 m[artie 1928]

Nu știu, amicisimă doamnă, dacă micile noastre ședințe te pot preocupa în depărtările acele tumultuoase; cea de duminică a fost tot improvizată, dramaturgii derobându-se cu obstinație; nu știu de e frigul de vină ori intruziunile țărăniște. Îți trimit totodată, nerecomandat și fără dedicație (pachetul fiind făcut aiure), vol. V¹, care mi se pare cel mai viu din toate. Corecturile din VI² au și început să vină. Bunul Ben.³ e dulce, numai numerarul îi lipsește (azi era zi de scadență, neonorată). Planurile⁴ noastre sunt însă intacte; Dona⁵ Pica lucrează la copertă, mașina și hârtia sunt comandate și pe aici pace; joi vom afla cum ne desfătăm prin minunățiile de acolo. Sperăm să se clarifice și timpul; pe-aici frumos, dar un frig de cristal; v-am scris de două ori înainte, cred că nu se pierde nimic.

Cu salutul meu fortisim cordial.

¹⁻² Primele exemplare din *Critice* volumul al V-lea, E.L. le primise, conform notațiilor din jurnalul cenaclului Sburătorul, pe 17 martie, iar „primele șpalte” din volumul al VI-lea, luni, 19 martie, cu o zi înainte de redactarea scrisorii.

* Institutul de Teorie și Istorie Literară „G. Călinescu”.

³ Simon Benvenisti (1870–1943) – librar și mai târziu editor.

⁴ Planurile vizează colecția „Biblioteca clasicilor români” (v. scrisoarea nr. II, nota 3).

⁵ Joc de cuvinte inspirat de identitatea între patronimul *Dona* și creația spontană *dona* a lui E.L., formă feminină după apelativul masculin spaniol *don*.

II

[București], vineri, 27 aprilie [1928]

Cred, amică scumpă, că alarma Domniei Voastre va fi căzut odată cu primirea tuturor columbelor și îndeosebi a celor două din F.¹, unde am stat vreo 4-5 zile. Și pe urmă am dat semne; iată că continui cu speranța² prelungirii șederii la Paris. Azi am dat în lucru „Biblioteca”³ și sper să fac opt volume până în toamnă; hârtia e adusă, coperta a făcut-o Pica⁴. Pe la 15 mai – lucru extraordinar – bunul nostru B.⁵ pleacă la Paris! Semn că editura merge! Ticu⁶ mi-a trimis o nuvelă enigmatică, ca de obicei; excelența vine des! Mâine e la dejun cu Bebs⁷, intimidată! Azi am găsit numai o columbă, poate se va fi pierdut ceva. Tabloul lui Moni⁸ destul de bun. Pe aici mare calamitate atmosferică. De abia acum pare că se schimbă. Încolo, totul normal, amice scump; eu mai fac și regim, impresionat de comentariile provinciale!

Cu salutul meu afectuos.

¹ Fălțiceni, unde Lovinescu s-a aflat între 16 și 20 aprilie.

² *lectio incerta*

³ „Biblioteca clasicilor români” (identificată în jurnalul cenaclului Sburătorul și în corespondență ca „Biblioteca clasică” sau „Biblioteca națională”) este o colecție de literatură alcătuită și coordonată de E.L. la cererea lui Simon Benvenisti. Primul volum apărut a fost Costache Negruzzi, *Fragmente istorice*, iar până „în toamnă” – citim în același jurnal la „4 septembrie” –, la capătul unui efort singular în întreaga sa activitate de până atunci, în editura Ancora ieșiseră nouă volume (Ion Creangă, *Opere complete*, I–II; Eminescu, *Povestiri*; V. Alecsandri, *Ovidiu*; Al. Odobescu, *Mihnea-Vodă cel Rău și Doamna Chiajna* etc.), „prezentate în condiții tehnice admirabile, ieftinătate imbatabilă, cu texte încadrate în analize critice, bibliografii, note, așa cum nu s-a mai făcut la noi, pentru răspândirea în tinerețe a marilor noștrii scriitori” (vezi A.P. S.[amson], *Cu d. Lovinescu despre criza cărții*, interviu în „Lupta”, 24 oct. 1928, p. 2, rubrica «Lucruri mari»).

⁴ Pica Dona este Niculina, a treia fiică a lui Delavrancea, licențiată în litere și absolventă a Școlii de Bele-Arte, căsătorită cu dr. Paul Dona. A frecventat cenaclul Sburătorul, ca și celelalte surori ale ei, Cella, Bebs și Riri.

⁵ Simon Benvenisti

⁶ Ticu Archip

⁷ Bebs, Bebe sau Bebecu este Margareta, a doua fiică a lui Delavrancea, licențiată în litere și filosofie. A fost o voce de autoritate în cenaclul Sburătorul, datorită verdictelor ei estetice.

⁸ Monica Lovinescu

III

[Fălticeni], luni, 11 iulie [1932]

Scumpă doamnă și amică, îmi iau libertatea de a-ți scrie aproape în necunoscut, deoarece de multă vreme nu știu unde ești și nici chiar de ai fost la Karlsbad ca în ceilalți ani. Consider aceste rânduri numai ca un act provizoriu de informație: aștept, cu alte cuvinte, mai întâi o adresă precisă. Eu ți-am trimis, în timp, la K. o scrisoare și ziare: nu știu de ți-au ajuns, trimise fiind în necunoscut; de câtva timp îți trimit la C.¹, fără să știu de-ți petreci vara acolo. Sunt de zece zile aici², pus pe lucru, deși nu știu dacă efortul va ajunge la rezultate tangibile. Moni³ e la M.⁴ de ieri, așa că am toate răgazurile. Ieri am primit chiar vizita (acompaniată de familie) automobilistică a poetului venit din Ardeal și îndreptat spre Basarabia, de unde voința poporului îl va trimite în parlament. După aceste preliminarii, îmi iau rămas-bun și aștept răspunsul d-tale, înainte de a-ți scrie pe larg.

Cu sentimentele mele afectuoase de totdeauna.

¹ Câmpulung

² La Fălticeni

³ Monica Lovinescu

⁴ Mangalia

IV

[Fălticeni], duminică, 24 iulie [1932]

Scumpă doamnă și amică, la lunga mea scrisoare¹ de acum aproape o săptămână n-am primit niciun răspuns; cum huzurul de timp nu e atât de mare și intențiile afirmate păreau ceva mai zorite, mi-am luat libertatea să cred că ar putea fi la mijloc și oarecare evaziune poștală. Iată pentru ce mă prezint acum cu rândurile de față. Tot azi ți-am trimis, pe lângă ziarele obișnuite, și „Cuvântul” cu articolul lui P.², cel următor îl cauți sâmbăta viitoare (cu data de duminică). Îmi rezerv plăcerea de a te întreține despre lucrul meu abia după ce voi fi primit tardivul Domniei Tale răspuns. Cu salutul meu afectuos, durabil.

¹ V. scrisoarea nr. III, expediată tot din Fălticeni, unde E.L. și a petrecut lunile iulie și august scriind intens și încheind romanul autobiografic *Bizu*.

² Numărul din „Cuvântul” este 2605, din 24 iulie 1932, și conține prima parte a cronicii lui Perpessicius făcută romanului *Drumul ascuns* de H.P.-B., la rubrica „Mențiuni critice”. Partea a 2-a va apărea în nr. 2612, din 31 iulie.

V

[destinatar] D-na Hortensia Papadat-Bengescu
Bul. Carol II, Cotroceni
București

[Iași, marți], 30 iulie [1935]

*De pe urmele Bălăucăi,
care va ceda acel salut cordial.*

E.L.

Cartolină ilustrată având ca imagine „Închisoarea Golia”, expediată dintr-o scurtă călătorie făcută de E.L. însoțit de fiica sa, Monica, la Iași, în 29 și 30 iulie 1935 (v. și scrisoarea nr. IV, nota 1).

Figurează cu nr. 7 și în lotul de scrisori către H.B.-P. din vol.: E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, îngrijit de N. Scurtu, ca autograf aflat „în arhiva Ilenei Vrancea”.

VI

[carte poștală]

[destinatar] Signora Hortensia Papadat-Bengescu
Grand Hotel Continental
Roma, Italia¹

[București], Jeudi, le 17 Sept. [1936]

Ma chère amie, je viens ici juste (cuvânt indescifrabil) même la dernière carte et mal m'eu a pris. J'ai dû rentrer en voiture avec Monique tellement mon effort a été grand. Mon mal s'est aggravé de suite; j'ai dû rester couché deux jours sur le canapé et interrompre mon travail. Aujourd'hui je me sens un peu mieux. La maladie sera beaucoup plus longue que je ne l'avai pas pensé!² Gh.³ m'a trouvé un appartement épatant paraît-il a quatre vingts billets. Je vous souhaite un bon voyage et je vous attends impatiemment.

¹ Între 11 și aproximativ 28 septembrie 1936, H.P.-B. a făcut o călătorie în Italia.

² Însemnările lui E.L. pentru septembrie în jurnalul ceneclului Sburătorul mărturisesc un crescendo al acutizării stării sale malade, concomitent cu săcăielile provocate de imperativul mutării și al găsirii unei locuințe corespunzătoare în centrul orașului. Relatarea momentului de rău fizic din debutul scrisorii apare și în jurnal, la „15 septembrie”: „leșit cu Monica la Alcalay ca să depun romanul. [...] Rău, întors mașina” etc.

³ Valeriu Ghibaldan, ziarist obscur

VII

[Fălticeni], 1 septembrie¹ 1937

În credința că ai reintegrat la bonne ville², îți scriu, scumpă amică, la București; îmi închipui că și restul viligiaturii de la Brașov a fost tot atât de norocos, și nopțile aceste cu lună plină trebuie să fie feerice; un frate al meu care a fost la Zizin, sosit azi de acolo, îmi vorbește cu încântare. Eu am isprăvit totul ad unguem³: când deschid romanul⁴ parcurg câte zece pagini fără oprire, ca pe asfaltul șoselei de la Snagov. Nicio asperitate stilistică. Menirea mea ar fi încheiată, deci și locul meu ar fi fost la București chiar de la 1. Dar ca mai totdeauna în această epocă intervine o criză dentară. Pur și simplu o inflamație mă ține în cameră cu gargarisme, iar lucrarea ce-mi era atât de comod să o fac aici (dentistul e vizavi) va trebui să o fac la București, cu atâtea impedimente. În aceste condiții mi-am amânat plecarea pe câteva zile; sper să plec marți dimineața; telefonează-mi deci marți spre seară și în orice caz miercuri, pentru a avea plăcerea să ne vedem... Pe aci e încă frumos, dar frumos de toamnă.

Cu afecțiunea mea de totdeauna.

¹ Credem că datarea scrisorii este eronată. Dacă imbricăm informațiile din scrisoare cu cele conținute în jurnalul cenaclului Sburătorul între „joi, 26 august”, și „marți, 31 august 1937”, sugestia alcătuirii ei este mai degrabă 27 sau chiar 28 august. De altfel, tot calendarul jurnalului indică pentru 1 septembrie ziua de miercuri.

² *bonne ville* – agreabil

³ *ad unguem* (lat.) – la perfecție

⁴ Romanul ar putea fi *Mili*, pe care îl începuse pe 10 iulie și îl încheie la 11 august 1937.

VIII

[carte poștală]

[destinatar] Doamnei Hortensia Papadat-Bengescu

25 Str. Lascăr Catargi

Câmpulung

Muscel

[București, joi], 17 iulie 1941

Scumpă doamnă și amică, îți dau vești de pe aici cu toată constrângerea formei actuale de corespondență. De altfel, totul e pe la noi în perfectă imobilitate; și n-am scris o pagină mai puțin ca în trecut, constatând că se poate scrie oriunde și oricând.¹ De la „Revista r.” am fost întrebat despre nuvela promisă.² Nu știu dacă ai primit „Vremea” cu isprava mea din roman.³ Ți-am trimis vreo 4–5 ziare franceze,

cu un început de roman al Colettei Aș fi bucuros să-ți [fi] ajuns. Chiar acum îți mai trimit un Candide rătăcit. Te așteptăm.

Cu bunele prietenii de totdeauna.

L.

¹ Aluzie la faptul că nu trecuse încă o lună de când, la 22 iunie, România intrase în război alături de Germania împotriva URSS și se produsese primele bombardamente asupra câtorva orașe, printre care și București.

² Abia în numărul triplu pe ianuarie-februarie-martie din 1942 „Revista română” (proprietar și director Zaharia Stancu) H.P.-B. va publica nuvela *Fetița între lupi*, așteptată din iulie 1941.

³ „Isprava” este *Lectură în comitet*, supraintitulată de redacție „nuvelă”, de fapt unul dintre fragmentele romanului *Mălureni* – la care E.L. lucra în 1941 –, publicate în „Vremea” cele mai multe, între iunie și octombrie (*Triptic, Lectură în comitet, Logodnă, Sidonia, Moartea lui Petrăchel*).

IX

[carte poștală]

[destinatar] Doamna Hortensia Papadat-Bengescu

25 Str. Lascăr Catargi 25

Câmpulung

Muscel

[expeditor] E. Lovinescu

95 Bul. Elisabeta

București

[București, luni], 28 iulie 1941

Scumpă prietenă, am primit cartolina prin care îți fixezi întoarcerea pe la 15 august; cum văd, faci un adevărat sezon câmpulungean. Mi s-a spus totuși că zilele aceste ați avut și dv. o vizită; cel puțin vi s-a anunțat; sper că n-ai avut palpitații; pe aici nimic emoționant; facem chiar expoziție cu trofee, mă rog. Cred că ai primit „Acțiunea”¹; două nr. din „Vremea”³ nu ți le-am trimis (cu două fragmente din roman). Știu că primești revista și e de presupus că ți se reexpediază. Ieri, duminică, erau opt doamne la cenaclu²; noroc că s-a prezentat și un d. doctor căpitan Mavromati, de pe front, venit anume ca să-și „exprime omagiul de admirator, ca cititor al lui Maiorescu”⁴. Se întâmplă și de astea! Cu cele mai bune salutări prietenești

E.L.

¹ În „Acțiunea”, cotidian condus de Constantin T. Bobe, E. L. a tipărit în iulie 1941, anterior datei scrisorii, foiletoanele *Disociații* (nr. 255) – un mic eseu despre gelozie – și *Où vous allez* (nr. 263), acesta sub genericul „Memorial”.

² Putem presupune că la 28 iulie, data redactării scrisorii, cele două numere neexpediate ale revistei „Vremea” sunt 608 (din 6 iulie) și 611 (din 27 iulie), conținând fragmentele *Lectură în comitet* și, respective, *Ilarie*.

³ Fila din jurnalul cenaclului Sburătorul pe 1941 având data „duminică, 27 iulie”, consemnează prezența a numai șase... „doamne”: Dida Solomon-Callimachi, Alice Basarab, Ticu Archip, Sorana Gurian, Ștefania Zottoviceanu și Alice Sturdza.

⁴ *T. Maiorescu*, masivă monografie în două volume, apărută în 1940.

X

[carte poștală]

[destinatar] Doamnei Hortensia Papadat-Bengescu

25 Str. Lascăr Catargi

Câmpulung

Muscel

[expeditor] E. Lovinescu

95 Bd. Elisabeta

[București, joi], 7 august 1941

Scumpă prietenă, am primit cartea. Cum înțeleg că nu primești „Vremea”, îți trimit un nr. cu un fragment, Ilarie, care va deveni poate mai savuros dacă vei ști că eroul e Nichifor Crainic.¹ Scrisul meu merge satisfăcător; am depășit pagina 3000². Ieri am foiletat imensul op al lui Călinescu asupra Ist. lit. rom.: cântărește 3 kg ½!³ Figurezi amplu (deși cu șicane ca și mine) pe 5 p. de două coloane petit, format enciclopedic! Fotografii câte vrei, unele foarte vechi, necunoscute; autografe etc. Eu sunt combătut pe zece p. Bietul Dragomirescu⁴ n-are decât jumătate de p.! Aici totul e normal; facem și mici lecturi; am citit și eu, iar Sorana Gurian, o lectură extraordinară!⁵ Cu multă prietenie și pe curând.

E.L.

¹ După apariția monografiei *T. Maiorescu* în 1940, E.L. se întoarce la romanul *Mălurenii* (v. scrisoarea nr. VIII, nota 3). Animizitatea care i-a stimulat reciproc în viața literară pe E.L. și Nichifor Crainic data de prin anii 1925-1926 și fusese generată de opinii ideologice complet diferite, disputate în jurul *Istoriei civilizației române moderne*. Luându-l ca model pentru personajul Ilarie, un grobian „inspector de la centru”, Lovinescu îi face lui Crainic un portret uman dintre cele mai respingătoare.

² În final, manuscrisul romanului *Mălurenii* va ajunge la aproximativ patru mii de pagini.

³ Șerban Cioculescu fusese cel care în preziua compunerii scrisorii către H.P.-B. îi încredințase pentru câteva ore lui E.L. exemplarul său din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* de G. Călinescu, abia ieșit de sub teacuri (la 31 iulie).

⁴ Mihail Dragomirescu

⁵ Relatarea amănunțită a vieții de cenaclu în zilele imediat precedente alcătuirii scrisorii identifică în jurnalul Sburătorului „duminică, 3 august”: „Sorana Gurin citește partea a doua a nuvelei. Extraordinar (viziunea gării, sărutul celor doi). Eu citesc *Moartea lui Petărachel* – fără succes deosebit.” Cele două momente extrase din intriga nuvelei care i-au stârnit entuziasmul lui. E.L. înlesnesc recunoașterea bucății *Provinciala*, care în 1946 va deschide antologia de proză scurtă a Soranei Gurian, *Întâmplări dintre amurg și noapte*.

XI

[București], miercuri, 30 ianuarie

Cred că ați ajuns cu bine, amică scumpă, și nu s-au potmolit trenurile; aștept să aflu cum ai rezolvat și chestiunea permisului. Ședința de duminică a fost o culme a ședințelor de anul acesta. O lume impozantă și numeroasă; cele trei cuiere cu totul insuficiente. Lectura Soranei¹, magistrală; cei treisprezece dramaturgi prezenți au pălit de gelozie (mai ales femeile, Ticu², Lucreția P.³ etc.); bârfeala generală, totuși lectura a fost patetică și originală... Apoi totul a decurs în plan superior. Pe duminică continuă Sorana și începe generalul⁴, frenetic cenaclist. Cred că cu teatrul nu va ieși nicio perturbare; dar ce zarvă; iată, amică scumpă, bilanțul nou, la care adaug vechiul meu salut cordial.

¹ Probabil Sorana Țopa, asistența părând a fi mai ales de autori dramatici.

² Ticu Archip

³ Lucreția Petrescu

⁴ Alexandru Văitoianu

XII

13 vineri

Vă trimitem, amică scumpă, salutul nostru din urarea mare și urări postpascale. Pe aici, după mari călduri insuportabile, vânt violent și mai insuportabil. Încolo, toate obiceiurile primăverii au început cu (cuvânt indescifrabil) halte cișmigiene diurne și nocturne și cu berea obligatorie. Cursul vechi e normal, și de Paști vom avea reuniunea pascală obișnuită, exclusiv sburătoristă. Pe aici se vorbește mereu de „eșecul” lui V.E.¹ de la Paris și jubilează la gazetă toți dușmanii lui. Doamna Claudia² a reapărut la București odată cu „tipul” ei... Cartea mea cred că apare mâine, după promisiune... Lucrul meu altul merge fără entuziasm. Te salutăm, dulcisima.

¹ Victor Eftimiu

² Claudia Millian

XIII

Miercuri

Persecuția soartei e masivă; convers. telef. a fost integral interceptată, fără putința de oblicare¹, numai persoana rămasă neidentificată. E un ce persistent cu

care nu se poate lupta pentru moment; totul rãmãne deci suspendat pãnã la toamnã, deși, de fapt, ca și în trecut. Nimic deci schimbat. Îți fac urãrile mele de sãnãtate, pãnã cãnd sper sã ne vedem sub o zodie mai propice!

Cu bine, amicã scumpã!

¹ de la fr. *obliquer* – ascundere, prefãcãtorie

Résumé

Dans les fonds des Bengescu des Archives Nationales de la Roumanie, il y a un nombre d'onze lettres, envoyées par le critique E Lovinescu, entre les années 1928 et 1941, à l'écrivaine Hortensia Papadat-Bengescu, et il y en a deux aussi, sans dates complètes, qui sont restées pratiquement méconnues jusqu'aux dernières années. Leur correspondance parfait l'ample recherche épistolaire, réalisé par l'historien littéraire Nicolae Scurtu dans « Lettres et documents » (Bucarest, 1981) et peut contribuer à la reconstitution globale du courrier entre les deux écrivains.

Mots-clé: lettres de H. Papadat-Bengescu, critique roumain E. Lovinescu, historien littéraire Nicolae Scurtu, archives nationales, correspondance littéraire